

The Key Points of Relations of Economics and Philosophy of Science

Uğur Bülent Kaytancı ^a,

^a Harran University, Turkey,

ubk70@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-0779-1098>

ARTICLE INFO

Research Article

2019, Vol. 1(4), 310-326

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 17.06.2019

Revised: 09.07.2019

Accepted: 20.08.2019

Available Online: 14.10.2019

JEL Code: A12, B41

Keywords: philosophy of science, methodology in economics, logical positivism

Anahtar Kelimeler: bilim felsefesi, iktisat'ta yöntem, mantıksal pozitivism

The Key Points of Relations of Economics and Philosophy of Science

Abstract

This paper studies the relations of philosophy of science and economics. Whether in reality in nature or in social reality, it is thanks to the findings of scientific research, methods and philosophy of science. Methodology in economics is the way to reveal the laws of motion of the economic world. The relation of philosophy of science and economics has been appeared before economics is a science. Aristotle is a person who is first thinkers that investigate of problems on the area of philosophy of science, emphasizes that essence of home economics has been formed production for using. Improvements at natural sciences have been prepared to birth of economics. Adam Smith is a person who has been won scientific legality to economics with explain the labour theory of value. Neo-classical economics has been explained to value with utility instead of labour by approach of marginal utility. Along with logical positivism, which has been called the traditional view in philosophy of science, philosophy of science has become an independent science discipline. Popper developed the principle of falsifiability versus the principle of verifiability of logical positivism. Keynes upset the theoretical basis of the schools of classical and neo-classical economics which based on "automatically full employment equilibrium" by use to experiences of the great depression during the 1930s. Neo-classical theory renovate and develop itself due to happenings in economy that is falsifying to some part of prudence of Keynes. Important thinkers at field of philosophy of science which criticize logical positivism and improving to new developments belonging to methodology was Kuhn, Lakatos and Feyerabend after Popper. Theories and methodologies have been changeable at all sciences within of time. In that case we can goes to the way of avail of affluence of different methodologies although engaged to a single method.

Bilim Felsefesi ve İktisat İlişkilerine Dair Temel Noktalar Öz

Bu çalışmada bilim felsefesi ve iktisat ilişkisi incelenmektedir. Doğadaki gerçeklik olsun, sosyal gerçeklik olsun, bilimin onun üzerine eğilip yasaları bulup çıkarması, yöntem, bilim felsefesi sayesinde. İktisatta yöntem ise, ekonomik dünyanın hareket yasalarını ortaya çıkarmakta izlenecek yol oluyor. Bilim felsefesi ve iktisat ilişkisi, iktisat bilim haline gelmeden önce başlamıştır. Bilim felsefesi alanındaki sorunları inceleyen ilk düşünürlerden biri olan Aristoteles, ev idaresinin özünü, kullanım için üretimin oluşturduğunu vurgulamaktadır. Doğa bilimlerindeki devrim niteliğindeki ilerlemeler, iktisat biliminin doğuşunu hazırlamıştır. Adam Smith, emek-değer yasasını açıklayarak iktisata bilimsel meşruiyetini kazandıran kişi olmuştur. Neo-klasik iktisat, marjinal fayda yaklaşımıyla değeri emek yerine faydaya atfetmiştir. Bilim felsefesinde geleneksel görüş olarak adlandırılmış olan mantıksal pozitivism ile birlikte, bilim felsefesi, bağımsız bir bilim disiplini olmuştur. Popper, mantıksal pozitivism doğrulanabilirlik ilkesine karşı yanlışlanabilirlik ilkesini geliştirmiştir. Keynes 1930'lardaki büyük dünya bunalımının tecrübelerini de kullanarak, klasik ve neo-klasik iktisat okullarının "kendiliğinden tam istihdam dengesi"ne dayanan teorik temellerini altüst etti. Ekonomideki gelişmelerin Keynes'in öngörülerinin bir kısmını yanlışlamasına paralel bir şekilde neo-klasik teori de kendisini yeniledi ve geliştirdi. Bilim felsefesi alanında Popper'den sonra mantıksal pozitivismi eleştiren ve yöneme ilişkin yeni açılımlar geliştiren önemli düşünürler Kuhn, Lakatos ve Feyerabend olmuştur. Bütün bilimlerde, zaman içinde teoriler ve yöntemler değişebilmektedir. O halde günümüzde tek bir yöneme bağlı kalmak yerine farklı yöntemlerin zenginliğinden istifade etme yoluna gidilebilir.

1. Giriş

Toplumların ilerlemesi, onu oluşturan insanların ilerlemesi yanında kurdukları sistemin gelişmiş olması ile mümkündür. İleri insanı, iyi düşünen ve iyi uygulayan insan olarak tanımlayabiliriz. Bu ise bilgisi olan ve bunu kullanacak yöntemi olan insanla mümkündür. Bilgi ve yöntem ise felsefe ve bilimle edinilebilir, yaşatılabilir ve en önemlisi geliştirilebilir. İnsan için geçerli olan sistem içinde geçerlidir. Tek tek bireylerin mükemmelliği toplum için aslında sistem olmadığında hiç önemli değildir. Bir toplumda ne kadar çok nitelikli insan varsa, o toplumun gelişmiş bir sistem kurma olasılığı o kadar yüksektir. Eğer sisteme, insanları başarıya götüren yöntem uygulanabilirse, sistem de başarılı olacaktır. Felsefe ve bilimin ışığında, yani bir bilim felsefesi, yöntem ile kurulan, yaşatılan ve geliştirilen bir sistem, yöntemli insanları sayesinde gelişmiş ve sağlıklı bir toplumun yaratıcısı olacaktır. Elbetteki böyle bir toplumun temel taşı ise ekonomidir. İyi bir ekonominin de yolu yine iyi bir yöntemden geçmektedir. İşte biz bu çalışmada bilim felsefesi ve iktisat ilişkisini inceleyeceğiz. Bunun için öncelikle felsefe, bilim ve bilim felsefesi nedirle başlayalım.

2. Felsefe, Bilim ve Bilim Felsefesi Nedir

Felsefe ve bilim, başlangıçta tek bir bütündü (Meydan Larousse, Cilt 3, 193). Felsefe, eski Yunan kültüründen doğmuş, uygarlık tarihinde merkezi bir yer tutmuştur. Yunanca philosophia (philia, “sevgi” ve sophia “bilgelik”) sözcüğünden gelir (AnaBritannica, Cilt 12, 131). Yani “bilgelik sevgisi” anlamına geliyor (Tanilli, 1997, 15). Yunan bilimi ve felsefesi, bilmek, anlamak, açıklamak gibi ortak kaygılardan doğmuştur (Meydan Larousse, Cilt 3, 193). Bir tanıma göre felsefe, canlı varlıklar ve eşyanın ilkeleriyle, insanın evrendeki rolüyle ilgili görüşlerin ve inançların tümüdür (Meydan Larousse, Cilt 6, 586). Buna paralel diğer bir tanıma göre ise, felsefe, varlık, anlam ve öz sorunlarının eleştirel bir yaklaşımla araştırılmasına ve varılan sonuçların sistemli bir biçimde ortaya konmasına yönelik düşünsel etkinliktir (AnaBritannica, Cilt 12, 131). Alman filozofu Kant (1724 - 1804)'a göre “Felsefeden öğrenilebilecek tek şey vardır; felsefe yapmak!”, Alman filozofu Karl Jaspers (1883 - 1963) ise “Felsefenin özü, bir bilgi edinmekten çok, onu arayıp araştırmaktır.” (Tanilli, 1997, 14-15) demiştir.

Bilim, denetimli gözlem ve gözlem sonuçlarına mantıksal düşünme yolundan giderek olguları açıklama gücü taşıyan hipotezler (açıklayıcı genellemeler) bulma ve bunları doğrulama yöntemidir (Yıldırım, 2000, 19). Bir başka tanıma göre ise bilim, nesnel dünyaya ve bu dünyada yer alan olgulara ilişkin tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adıdır. Bütün bilimlerin amacı genel doğruların ya da temel yasaların bilgisine ulaşmaktır (AnaBritannica, Cilt 5, 320). Bu manada bilim, bazı olgu veya olay kategorilerine ait iyi düzenlenmiş bilgiler bütünüdür de (Meydan Larousse, Cilt 3, 193). Gerçeklik, her noktasında ve

zamanın her anında, yığınla yasanın birbiriyle karşılaşmasından oluşmuştur ve bu yasalar, sonsuz bir çeşitlilik içinde birbirlerine karışır giderler. İşte, bilimin konusu, bu yasaları, bu süreklilikleri, bu düzenlilikleri arayıp bulmaktır. Bilgi söz konusu olduğunda, bilimsel bilgi, kendiliğinden bilgiden farklı olarak, gerçekliğin sıradan bir fotoğrafını aşır, saptanan olayların arkasında onları birbirine bağlayan bağları araştırır; gerçekliği örten kabuğu soyup atar ve içindeki genellik ve süreklilik çekirdeğini bulup ortaya çıkarır. Bilgin, çıkış noktası olarak kaba, ham, işlenmemiş gerçekliğin gözleminden hareketle, onu ayırıştırır, çözümler ve sonunda genel ve soyut bir kavrama varır. Böylece bilim, kendiliğinden bilgiden farklı olarak, bir yorumlama ve soyutlama çalışmasıdır (Tanilli, 1997, 160).

Bilim dalı olarak yöntembilim, metodoloji, kavramların biçimlendirilmesi, modellerin kurulması, hipotezlerin formüle edilmesi ve teorilerin sınanmasını, belirli entelektüel işlem kurallarını yerine getiren bilim adamlarının değişik tercihlerini destekleyen ve onların akla uygun hale getirilmesini sağlayan ilke, kural ve söylem biçimlerini de içeren ve geniş epistemolojik ve sosyolojik işlevler yüklenen bir bilim dalıdır (Demir, 1996, 21-22). Doğadaki gerçeklik olsun, sosyal gerçeklik olsun, bilimin onun üzerine eğilip yasaları bulup çıkarması, yöntem, bilim felsefesi sayesinde. Yöntem, gerçeğin ya da doğrunun araştırılmasında tutulan yoldur; kuşkuyla başlar işe ve elde ettiği sonucun da görece olduğunun bilinci içindedir (Tanilli, 1997, 161).

3. Bilim Felsefesi ve İktisat İlişkisi

Bilimin sınırlarını zorlayabilmek için mevcut yöntemi geliştirmek ve çokça zaman da geliştirmek için değiştirmek gerekir (Küçük, 1985, 578). Toplum bilimleri, mevcut yöntemlerini geliştirebilmek için doğa bilimlerine kıyasla daha çok soyutlamaya ihtiyaç duyuyor. Doğal bilimin laboratuvarı ve deneyi vardır. Toplumsal bilimin laboratuvarı ve kolayca yapılabilecek deneysel bir repertuarı yoktur. Bu durum, bu eksiklik, toplumsal bilimi daha eksikli bir duruma sokmaya yetmiyor. Daha güç ve daha güçlü bir bilim yapıyor. Toplumsal bilim, laboratuvar ve deney eksikliğini, bütün bilimlerin vazgeçilmez aracı olan soyutlama yöntemini daha büyük bir güçle kullanarak giderebiliyor. Gidermek zorunluluğunu duyuyor. Daha büyük bir güçle soyutlama, somutun zenginliğinde soyutlama demek. Somutu fakirleştirerek soyutlama, toplum bilimini fakirleştirmek demek oluyor (Küçük, 1985, 595).

Bir toplumsal bilim olan iktisatta yöntem ise, ekonomik dünyanın hareket yasalarını ortaya çıkarmakta izlenecek yol oluyor. Böylece iktisatta yöntem, hayatımızı çepeçevre kuşatan ekonominin karmaşık yapısını daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için bir referans çerçevesi teşkil ediyor (Tekeoğlu, 1993, 11-12). Bilim felsefesi ve iktisat ilişkisi ise, iktisat bilim haline gelmeden önce başlıyor.

Bilim felsefesi alanındaki sorunları inceleyen ilk düşünürler Platon ile Aristoteles'ti. Platon'un "Formlar yahut İdealar Teorisi"ne göre, formlar ya da idealar, değişmez öz, somut nesnelere ya da soyut kavramların ilk örneği, genel modelidir. Formlar

ya da idealar değişmez, yıkılmaz ve bozulmaz şeylerdir, aynı zamanda da yetkin, doğru, gerçek ve iyi olma niteliklerini de taşırlar. Mekanın ve zamanın dışında olup, duyularımızla algılanamazlar. Duyumlanabilir şeyler ise, form ya da ideaların kopyalarıdır. Bunlar yalnızca form ya da idealarına değil, tıpkı aynı ailenin çocukları arasında olduğu gibi, birbirlerine de benzerler; çocukları nasıl babalarının adıyla anılırlarsa, duyumlanabilir şeyler de öylece, formlarının ya da idealarının adını taşırlar, yani onlara göre adlandırılırlar. Bu bağlamda idea, aralarında çeşitlilik gösteren nesnelere aynı şeyler kategorisi içinde toplamamızı sağlar: Örneğin atlar arasında büyük bir çeşitlilik varsa da, biz onları daha önce zihnimizde at ideası bulunduğu için aynı kategori içine sokarız. Soyut kavramlar için de aynı durum geçerlidir. Bütün değişimin çıkış noktası iyi ve yetkin olduğundan, değişiklik ancak yetkin ve iyiden uzaklaşan bir hareket olur, bu hareket yetkin olmayana ve kötüye doğru yönelmelidir. Platon, “iyi”yi “koruyan her şey”, “kötü”yü ise “yikan ya da bozan her şey” diye açıklamıştır. Akış halindeki, soysuzlaşmış ve çürüten şeyler, yetkin şeylerin kopyalarıdır diyerek değişimi, bozulma olarak nitelendirmiştir. Ona göre, ne kadar küçük olursa olsun, her değişiklik şeyleri başkalaştıracak ve kendi formuyla benzerliğini azaltarak onu daha az yetkin kılacaktır, böylelikle, o şey her değişmeyle daha çok değişebilir ve daha çok bozulabilir olacaktır (Popper, 1989, 40-41, 48-49; Tanilli, 1997, 85-86).

Platon’un Timaios’taki türlerin kaynağı üstüne hikayesi, bu genel teoriyle tam bir uyuma içindedir. Bu hikayeye göre, hayvanların en yükseği olan erkek-insan, tanrılar tarafından türetilmiştir; öteki türler, bir bozulma ve soysuzlaşma süreciyle ondan inerler. Önce, bazı erkekler-korkak ve rezil olanları- soysuzlaşıp kadın olmuştur. Bilgeliği olmayanlar, adım adım daha aşağı hayvanlara doğru soysuzlaşmıştır. Kuşlar, deniyor, zararsız, ama duyularına çok güvenen fazla yumuşak insanların dönüşümüyle varolmuştur; <<kara hayvanları, felsefeyle hiç ilgilenmeyen insanlardan gelmiştir>>; balıklar-midye ve istiridye gibi kabuklu deniz hayvanları da dahil olmak üzere-, bütün insanların <<en aptal, salak ... ve değersiz olanlarından soysuzlaşmayla çıkmıştır>> (Popper, 1989, 50).

Platon’a göre, biz form ya da ideaları sadece ruhsal olarak anımsama yoluyla kavrayabiliriz, duyularla algılayabildiğimiz yalnızca onların kopyaları, gölgeleridir. Aristoteles ise, tersine, duyulur dünyanın altını çizer. Ona göre, düşünceler, nesnelere “biçimler”dir. Platon’un idealar kuramını, mantığın ve biyolojinin kurucusu olarak sert bir eleştiriden geçiren filozof, düşünceler için ayrı bir varlık kabul etmeyip şöyle der: Ancak “tekilin varlığı” vardır, nasıl ki sadece “evrenselin bilimi” söz konusudur. Bize düşen, duyulur nesnelere düşüncelerini (ya da biçimlerini) ortaya koymaktır; o düşüncelerle nesnelere birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; nasıl ki, her varlıkta, biçimle madde iç içedirler (Tanilli, 1997, 85-86).

Bilimsel açıdan Aristoteles’in temel ilkesi şudur: Ne hareket ediyorsa, başka bir güç tarafından harekete getiriliyordur. Harekete getiren bir kuvvetin varlığı, hem

Aristo fiziğinin ve hem de teolojisinin temelidir. Fizik açısından uzantıları açıktır. Teolojik olarak, bu dünyanın dışında göksel cisimlerin hareketini sağlayan bir kuvvetin varlığına yol açmaktadır. Bu, Tanrı'dır (Küçük, 1985, 585-586).

Aristo'nun iktisata ilişkin düşünceleri ise şöyle. Biliyoruz ki, ekonomi, Yunanca "ev idaresi" anlamına geliyor. Aristo'nun iktisata katkısını anlayabilmemiz için Karl Polanyi, bize önemli bilgiler sunuyor. Polanyi'ye göre, ekonominin biçimselci ve özselci tanımları var. Biçimselci anlamda ekonomi, kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçları karşılamak üzere dağıtımıyla ilgili faaliyetlere verilen ad. Bu tanımın merkezinde, kıtlık ve seçim olguları, sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için seçimler yapan birey var. Piyasa toplumunda, bireyin bu doğrultudaki seçimleri, birbirine bağlı bir dizi sonuç veriyor. Dolayısıyla, biçimselci tanım, piyasa toplumlarında ekonomik sürecin anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Özselci tanıma göre ekonomi, insanların maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurdukları üretim, değişim ve tüketim düzenine verilen ad. Polanyi, piyasa toplumları (bütün üretim araçları ve tüketim mallarının dağıtımının, alışveriş ilişkisinin mantığına göre işleyen piyasalar tarafından gerçekleştirildiği toplumlar) dışında biçimselci tanımın geçerliliğini yitirdiğini, özselci tanımın ise, evrensel geçerliliği olan bir tanım olduğunu öne sürüyor. Polanyi, ekonominin özselci tanımından yola çıkarak ekonomik düzenin örgütlenişinin temelinde yer alabilecek dört ana davranış ilkesi belirliyor; değişim, karşılıklılık, yeniden dağıtım ve ev idaresi ilkeleri. İşte Aristo'nun iktisata katkısı ancak özselci tanım çerçevesinde anlaşılabilir. Aristo, ev idaresinin özünü, kazanç için üretime karşı, kullanım için üretimin oluşturduğunu vurguluyor, ama piyasa için yan üretimin, satılan malın nasıl olsa geçim dürtüsüyle üretildiği durumlarda, evin kendine yeterliliğini bozmayacağını öne sürüyor; <<artan ürünün satılması ev idaresinin temelini sarsmaz>> diyor. Aristo'nun, adil olmama olasılığı olan piyasa fiyatı yerine piyasa dışında belirlenecek olan adil fiyatı savunmaktaki amacı, toplumun bütünlüğünün ve çıkarlarının korunması idi (Polanyi, 1986, 13, 74-75; Buğra, 1995, 48-55). Burada yöntem açısından yöntemsel holizmin uygulandığı çıkarımını yapabiliriz.

Yöntemsel holizm ve yöntemsel bireyciliğe göre iktisatın işleyişi şu şekilde tanımlanabilir. Yöntemsel holizme göre iktisadi işleyiş şöyledir; insanlar piyasalarda toplumsal ihtiyaçların karşılanması için değişim ilişkilerine girerler. Simetrik gruplar, toplumsal çıkarlarını, karşılıklılık ilkesi ile yaşatırlar. Merkezi otorite, yeniden dağıtım mekanizması ile toplumsal çıkarların sağlanmasına ve ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eder. Yöntemsel bireyciliğe göre iktisadi işleyiş ise şöyledir; insanlar çıkarlarını maksimize etmeye çalışır, bu amaç için kullandıkları en önemli yöntem değişimdir, değişim ilişkileri piyasayı ve piyasa işleyişini oluşturur, bu da toplumsal ilişkileri ve ekonominin işleyişini belirler (Buğra, 1995, 45-61).

Server Tanilli'den uzun bir alıntıyla, iktisat biliminin doğuşunu hazırlayacak olan, doğa bilimlerindeki, özellikle fizikteki devrim niteliğindeki ilerlemelere bakalım: "Mezopotamyalılardan Mısırlılar'a, Yunanlılar'dan Romalılar'a değin, eski çağın

halkları, yerkürenin evrenin merkezi olduğuna ve bütün yıldızların, bu arada Güneş'in dünyamızın çevresinde döndüğüne inanmışlardır. Bu "yermerkezli evren modeli", eski Yunan astronomu Ptolemaios'un sisteminde en açık biçimde dile getirilir; Samos'lu Aristarkhos gibi tersini söyleyenlere karşın yüzyıllarca da ağırlığını sürdürür. Büyük dinlerin görüşüyle de iç içedir söyledikleri.

Ortaçağ'ın arkasından 16. yüzyıldan başlayarak, söz konusu sistem yıkılır, çünkü sorunlara yanıt veremez haldedir: 16. yüzyılda Kopernik (1473 - 1543), dünyanın kendi çevresinde ve Güneş çevresinde döndüğünü yeniden ortaya koyar; Galilei (1564 - 1642), onu doğrular ve kendi yaptığı dürbünle, Ay'ın dağlarını, Satürn'ün halkalarını ve Güneş'in lekelerini görür ilk kez; 17. yüzyılın ilk yarısında, Kepler (1571 - 1630), gezegenler topluluğunun hareket yasalarını bulur. O yüzyılın ikinci yarısında da, bu yasalardan yola çıkıp hepsini açıklayan bir ilkeye varmak istenir: Newton'un (1642 - 1727), "evrensel çekim" ilkesiyle yaptığı da budur.

Newton, önce şu sorunu çözmüştü: Gezegenler Kepler'in yasalarını izliyorsa, neydi hareket ettirici güç? Ona göre, bu güç, her gezegen için, gezegenin kitleleriyle doğru orantılı ve aradaki mesafenin karesi ile de ters orantılı olmak üzere, Güneş'e yönelik olmak gerekirdi. Düşündükçe şu noktaya da gelmişti Newton: Bu çekimi, sadece Güneş gezegenler üzerinde yapmıyordu: Ay'ı Dünya çevresinde döndüren, ağırlıklı nesnelere yeryüzüne düşüren de aynı güçtü; hatta bu güç, her bir molekülden ötekine olmak üzere bütün evrende etkisini gösteriyordu. "Evrensel çekim" ilkesi buydu. Bilimde büyük bir devrimdi bu olan biten!

Özetle şu olmuştu: İnsanlar, yüzyıllar boyu sınırlı, dar boyutlu bir evren düşünmüşlerdi: Hareketsiz Dünya, bu evrenin merkezidi ve gökteki bütün cisimler de onun çevresinde dönüyorlardı. Yıkılan, işte bu dünya merkezli anlayış, durmuş oturmuş evrendi. Her şey hareket halindeydi ve hareket matematik yasalara tabiydi. Değişme, gökler de içinde olmak üzere, her yandaydı ve aynı doğa yasalarına göre oluşuyordu hepsi de. Mertebeli bir düzen içinde kapalı bir birim diye düşünülen "kosmos"un yerine, birliği yasalara dayanan açık ve sınırsız bir bütün olarak evren konmuştu; kısacası, "sonsuz" açılıyordu insanın önüne. İnsan düşüncesinin tek yol göstericisi oydu artık. Geçmişin "sonluluk" düşüncesine dayanan mantıkla fiziği geçerliklerini yitirmişlerdi; belli türlere ve belli farklılıklara, olup bitmiş bir dünyaya bağlı kavramlar mantığı sona ermişti; "sonsuz"u kucaklamayan her kavram soyut ve eksik bir kavramdı. Tek gerçeklik vardı: "Sınırsız"ın gerçekliği!"¹ (Tanilli, 1997, 28-29).

17. ve 18. yüzyılda Fransa'da ve İngiltere'de, fiziksel ve toplumsal bilimlerle ilgili bilgilerin artması, bu bilgilerin yayılması, insan aklına güveni artırmakta; insanın akılcı (rasyonel) bir yaratık olduğu kanısı uyanmaktaydı. Akıl ya da tabii mantık,

¹İlgili sürecin daha ayrıntılı bir anlatımı için; T. S. Kuhn (2007)'un, "Kopernik Devrimi, Batı Düşüncesinin Gelişiminde Gezegen Anatomisi" isimli kitabına, özellikle de, kitapta, s. 27-29, 238, 341-345, 369, 371, 409-410, 413, 417-420'ye bakılabilir.

bütün fiziksel ve toplumsal bilimlerde tam ve yanılmaz bilgi edinilmesini sağlayabilir, bunların kanunlarını bulabilirdi. Bilgi bireylere iletilince, davranışları salt akılla yönetilecek, toplumsal kurumlara akılcı biçimler verilebilecekti. Salt akılcılık insan aklının, deneyden ve denemeden önce gelen bütün gerçeklerin kaynağı olduğunu, akılla, fiziksel evrenin ya da toplumun kanunlarının bulunabileceğini önermekteydi (Kazgan, 1993, 47).

Bilim ve bilim felsefesindeki bu gelişmelere paralel bir şekilde, Anglosakson deneyci öğretisi gelişti. Bu öğretisi Platonizmi tersine çevirmiştir. Öncüleri, John Locke (1632 - 1704) ve David Hume (1711 - 1776)'dur (Tanilli, 1997, 86).

Politik liberalizm ve demokrasiyi savunan İngiliz John Locke'un deneyciliği, fiziksel bilimlerde gerçeklerin gözlenmesi, kurulan teorilerin bunlara dayanarak sınanması ve ancak teoriler gerçeklerle destekleniyorsa kabul edilmesine dayanıyordu. Ona göre, insanın zihni, doğuştan boş bir levhadır; onun üzerine, duyulur dünya izlenimlerini bırakır ve düşünce, bu izlenimlerin, yani somut deneyle algıladığımız gerçekliğin solgun bir kopyasıdır. Bütün politik felsefesi, davranışların itici gücünü kişisel çıkarda özetlemekteydi (Kazgan, 1993, 45, 47, 384; Tanilli, 1997, 86).

İskoçyalı David Hume, ekonomik ferdiyetçiliğe ve liberalizme bağlı olmakla birlikte dünya üzerinde uyumlu, değişmez ve yararlı bir ilahi düzenin varlığı konusunda kuşkulu davranmıştır. Hume'a göre bu gibi konular insan aklının dışında kalan konulardır. Bu nedenle kainatın ve dünyanın doğası yerine insanın doğası incelenmeli ve insan ilmi bunun üzerine dayandırılmalıdır.

Bu görüşlerinin bir sonucu olarak metodolojik yönden, insan akli ile evrensel yasaların bulunabileceği ilkesini benimsememiştir. Aksine Hume, "ampirik" yöntemlere inanıyor, yasalara gözlemler yoluyla ulaşılabileceğini öne sürüyordu.

Hume, insan davranışları ile insan çevresi arasındaki ilişkileri ele alarak, insanın belirli koşullarda nasıl davranacağını gösteren "davranış yasaları"ni bulmaya çalışmıştır.

Hume'a göre gerçeklerle ilgili olarak yapılan bütün genellemelerin aksini düşünmek daima mümkündür. Dolayısıyla bu ilişkilerle ilgili anlayışımızı geliştirmenin tek yolu, ampirik gözlemler yapmaktır. Bu gözlemlerle elde edilen sonuçların da hiçbir zaman gerçeği yansıtmadığını, fakat sadece olasılıkları gösterdiğini unutmamak gerekir. Bu nedenle Hume, ortaya attığı insan doğası ilkelerinin çok sayıda gözleme dayanmış olması nedeni ile yüksek bir olasılığa sahip olduğuna inanmıştır (Savaş, 2000, 208-209).

Kartezyen akılcılığın toplum bilimlerine girmesiyle ön plana alınan salt akılcılık, John Locke'un deneyciliğinden etkilenerek, bir çeşit akılcı-gözlemciliğe dönüştü (Kazgan, 1993, 47).

Kant (1724 - 1804)'ın, Platonizmle deneyciliğin ayrı ayrı bölüştükleri, düşüncenin iki görünüşünü, yani onun nesnel gerçekliği ile öznel gerçekliğini uzlaştıran görüşünü Tanilli'nin yorumuyla aktaralım. "Gerçekten, ona göre, dünya, yapısı

gereği deneysel sonsuz bir çeşitlilik gösterir. Biz de onu, aklımızın dayattığı kendi biçimlerine göre düşünebiliriz. Düşünceler ve kavramlar, biçimsel, soyut araçlardır; biz, onlara dayanarak somut, maddi dünyayı düzene sokarız. Dışımızdaki çeşitliliği yakalamaya bu evrensel aletlerle çabalarız. Her deney özeldir; ama düşünce, düşünce olarak evrenseldir: Örneğin, uzam düşüncesinin yeri, zaman düşüncesinin de saati yoktur; insan düşüncesinin de, ne giysisi, ne sakalı, ne de cinsiyeti vardır. Buradan kalkarak, şöyle der Kant: “Düşünce deneyimi aşar”; öyle olunca da, akıl sonsuzluğa açılır” (Tanilli, 1997, 86).

İktisadi liberalizmin yöntemi hem salt akılcılık, hem de Locke’un deneyciliğinden etkilenmiştir. İktisadi liberalizmin yöntemi, özü, toplumun işleyiş biçimi konusundaki görüşü, bireysel davranışlarla ilgili varsayımları, laissez-faire deyiminde özetlenebilecek iktisat politikası, kaynağını temeli Newton fiziğine dayanan Tabii Kanun felsefesinden alır. Fizyokratlar ve Adam Smith (1723 - 1790) bu felsefeden yararlanmıştı; daha sonra İngiltere’de gelişen faydacı felsefe de büyük ölçüde Tabii Kanun felsefesinin ürünüdür (Kazgan, 1993, 47).

Fizyokratlar ve Adam Smith’in yaklaşımlarında, Tabii Kanun Felsefesi ile, salt akılcılıkla tabii kanunun zorunluluğu kavranmış, tabii hakların (özel mülkiyet, serbest girişim vb.) kullanımıyla tabii kanunun işleyeceği ve tabii uyumla birlikte bireysel çıkarı sağlamaya yönelik davranışların toplumsal refahı da birlikte sağlayacağı öngörülüyordu.

Faydacı yaklaşımda ise, akılcı davranışla hareket eden kişiler kendi bireysel çıkarlarına uygun davranışta bulunarak faydalarını maksimum, zahmetlerini minimum kılacaklar ve bu davranışlar toplum refahını da maksimumlaştıracaktır.

Kökenleri aynı şekilde Tabii Kanun Felsefesi’ne dayanan bu iki durumda da, insanlar bireysel çıkarlarıyla hareket ederek toplumsal refahı maksimum kılarken, temelini akılcı davranışın oluşturduğu bu toplumsal mekanizmanın sağlanacağı düzen ise özel mülkiyet, girişim özgürlüğü haklarını içeren ve bunların hukuksal çerçeve ile korunduğu serbestliğe dayalı ekonomik yapıydı, ve bu sistemin iktisat politikası da laissez-faire’di (Kazgan, 1993, 47-55).

Vural Savaş, Fizyokratlar’a ilişkin şunlara değiniyor; “Fizyokratlar’a göre dünyada her şey ideal bir düzene sahiptir. Bu düzen kusursuz olup, yasaları Tanrı’nın isteklerini yansıtır. Bu ideal düzene “doğal düzen” adını vermişlerdir. Toplumda bir de “pozitif düzen” vardır. Pozitif düzenin yasalarını insanlar yapmıştır ve mevcut hükümetlerin eksikliklerini yansıtır. ... Fizyokratlar’ın esas amacı doğal düzenin temel ilkelerini açıklamak ve pozitif düzen yasalarının doğal düzen ilkelerine uygunluğunu sağlamaktır.

... Fizyokratlar, her insanın kendi kişisel çıkarlarının bilincinde olacağını kabul etmiştir. Bir insanın ihtiyaçlarını en iyi bilen yine o insandır. Bir başka deyişle

insanlar hükümetin yasalarına değil, doğal yasaya uygun davranırlar. Bu düşünce nedeniyle Fizyokratlar'a göre ekonomik sistemin temelini "kişisel çıkar" ilkesi oluşturur. Onlara göre insan her davranışın yarar ve zararlarını hesaplar ve diğer insanlarla işbirliği yapmanın gereğini kabul eder. Ünlü sloganları "Bırakınız yapsınlar; bırakınız geçsinler" (Laisser-faire) bu temel düşüncenin veciz bir ifadesi olmuştur" (Savaş, 2000, 227-228).

Fizyokratlar, görüşleri itibariyle, Merkantilistler'den ilerde, klasik iktisatçılardan ise geridedirler. Fizyokratlar'ı Merkantilistler'den ayıran en önemli fark, incelemelerinin merkezine üretimi almaları ve teorilerini felsefi düşünceleri temelinde, buradan yola çıkarak oluşturmalarıdır. Oysa Merkantilistler'in tahlilleri iktisat politikası düzeyinde kalmış, bütünü açıklayan bir teori haline gelmemiştir. Ancak, Fizyokratlar da, üretim incelemelerinde veri alınan yerin toprak olması ve gelişen sanayi devrimini ve sanayiye dayalı yeni kapitalist düzeni incelememiş olmaları nedeniyle, ekonomik yasaları keşfetmekten uzaktılar. Oysa Adam Smith gelişmemiş biçimiyle de olsa emek-değer yasasını açıklayarak iktisata bilimsel meşrutiyetini kazandıran kişi olmuştur.

Yalçın Küçük, Adam Smith'in rolünü şu şekilde açıklıyor; "Bilim adamı, yasaları bulup çıkararak ve buna ustalıkla sahip olan kimsedir. ... Bilim hep hareket yasalarının peşinde koşuyor. ... Kepler, evrenin ahengini, Tanrı'nın varlığını gösterecek yasaları arıyor. Kepler'in Tanrı'sı, Adam Smith için "invisible hand" oluyor. Belki de Tanrı'ya ait "görünmez el". Emek-değer yasası da bu ekonomik evrendeki bireylerin, homo economicus, hareketini açıklıyor. Yasa, burada emek-değer yasası, siyasal iktisata bilim olma niteliğini veriyor ve siyasal iktisat için fizik bilimlerden ayrı bir yer sağlıyor" (Küçük, 1985, 601-602). Aynı eserde Ricardo içinse; "Ricardo, Smith'in yeniden açtığı yoldan giderek emek-değer yasasını geliştirdiği için büyük bilim adamı sayıldı. Fiyatların emek-değer yasasına göre oluştuğunu net bir biçimde geliştirdi." (Küçük, 1985, 599-600) diyor.

Neo-klasik iktisat, marjinal fayda yaklaşımıyla değeri emek yerine faydaya atfetmiştir. Burada marjinal fayda teorisi ekonominin hareket yasasını teşkil etmektedir. Öncüleri İngiltere'den Stanley Jevons (1835 - 1882), Avusturya'dan Carl Menger (1840 - 1921) ve İsviçre'den Fransız asıllı Leon Walras (1834 - 1910)'tır. Marjinalizmle birlikte klasik yaklaşımdan farklı olarak;

- İktisadi analize konu edilen "tarihsel zaman" boyutu, "hipotetik zaman" boyutuyla yer değiştirmiştir.
- Emek-değer teorisinden ayrılarak, marjinal fayda teorisine geçilmiştir.
- Toplumsal farklılaşma esasına dayalı analiz terk edilerek, onun yerine atomistik ve ferdiyetçi karakterli bir ekonomik denge analizi yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca, bu analizin çok ayrıntılı incelemelerine girilerek, matematiksel yöntemlere ağırlık verilmiştir (Tekeoğlu, 1993, 134, 137).

Neo-klasik iktisatın önemli temsilcilerinden Alfred Marshall (1842 - 1924) iktisatta matematiğin kullanılması ile ilgili olarak şunları söylemektedir;²

- 1) Matematiği araştırma aracı olarak değil, bir kısa ifade yolu olarak kullanın.
- 2) İstediginizi ifade edinceye kadar matematik kullanmayı sürdürün.
- 3) İngilizceye çevirin.
- 4) Gerçek yaşamda önemi olan örneklerle açıklayın.
- 5) Matematiksel bölümü yok edin.
- 6) Eğer 4'te başarılı olamazsanız, 3'ü yok edin. Ben bunu çok yaptım” (Buğra, 1995, 158).

Neville Keynes'in yönetime ilişkin görüşleri önemli, Vural Savaş şöyle belirtiyor; “Neville Keynes ise, politik ekonominin üç değişik anlamı ve niteliği olduğunu belirtmiştir. Politik ekonomi, birinci anlam ve niteliğine göre bir “pozitif bilim”dir. Bir başka deyişle “bir sistemli bilgiler bütünü olup nedir? sorusu ile ilgilenir” ve “inceleme alanı ekonomik kuralları ve yeknesaklıkları belirlemektir”. Politik ekonomi ikinci anlamı ve niteliği yönünden bir “normatif veya düzenleyici bilim”dir. Buna göre politik ekonomi “bir sistemli bilgiler bütünü olup ve ne yapılması gerekir? türü sorularla ilgilenir ve bu nedenle fiilen mevcut olan ile değil, olması gereken (ideal) ile ilgilidir”. Politik ekonominin üçüncü niteliği ise onun bir “sanat” oluşudur. Bu yönü ile “belli bir amaca ulaşmayı mümkün kılacak kurallar sistemi”ni temsil eder.

Neville Keynes, politik ekonominin sadece birinci niteliğinin yani “pozitif bilim” yönünün iktisatçıları ilgilendirmesi gerektiğini ve iktisatın kapsamının bu nitelik ile sınırlanmasının doğru olacağını söylemiştir. Normatif yönün bir “bilim” olarak kabul edilebileceğini ancak pozitif yönden kesinlikle ayrı tutulması gerektiğini savunan N. Keynes'e göre ise “sanat” yönünün tümüyle göz ardı edilmesi gerekir. Çünkü bu yönün insan davranışlarını düzenleyecek kuralların bulunmasını zorunlu kılacağını, bunun ise tümüyle ekonomi dışı bir iş olduğunu öne sürmüştür” (Savaş, 2000, 636).

20. yüzyıl başlarındaki bilimsel gelişmeler, bilim felsefesinin ayrı bir felsefe dalı biçiminde ayrışmasının ortamını hazırladı. Max Planck'ın kuantum fiziği ve Einstein'ın görelilik kuramını izleyen dönemde, 1920'lerde Viyana'da Moritz Schlick'in önderliğinde bir grup düşünürün geliştirdiği mantıksal olguculuğa (mantıksal pozitivizm) göre bilimsel kuram, bazı yalın gözlem verilerine dayanmalıydı. Varsayımlar, gözlem ve deney yoluyla doğrulanırsa kuram

² J. Maloney (1985), Marshall, Orthodoxy and the Professionalization of Economics, Cambridge: Cambridge University Press, s. 54. Aktaran (Buğra, 1995, 158).

temellendirilmiş olur, yanlışlanırsa çürütülmüş sayılırdı (AnaBritannica, Cilt 5, 325). İki dünya savaşı arasında Viyana'da ortaya çıkmış bir düşünce akımı olan mantıksal pozitivizm (Buğra, 1995, 182) ile birlikte bilim felsefesi bağımsız bir bilim disiplini olmuştur. Elisabeth Ströker'in ifadesiyle; "1930'lu yıllarda Viyana Çevresinin çalışmaları içinde gözlemediğimiz biçimiyle bilim kuramı, ... kendisini, içinden çıkmış olduğu klasik bilgi kuramı zemininden yalnızca koparmakla kalmayıp, hatta "neopozitivizm" veya "mantıkçı empirizm" adları altında klasik bilgi kuramının yerine koymuştur" (Ströker, 1990, 9). Bilim felsefesinde geleneksel görüş olarak adlandırılmıştır.

Bryan Magee mantıksal pozitivizmin yöntemini şöyle ifade ediyor; "Bilimsel yöntem üstüne geleneksel görüş, şu aşamaların, her biri kendinden sonrakine yol açacak biçimde, aşağıdaki sırayla art arda gelmesini öngörmekteydi:

- 1) Gözlem ve deney,
- 2) Tümevarımsal genelleme,
- 3) Varsayım,
- 4) Varsayımın doğrulanması girişimi,
- 5) Doğruluk ya da yanlışlığının kanıtlanması,
- 6) Bilgi" (Magee, 1982, 51).

Karl Popper, mantıksal pozitivizmin doğrulanabilirlik ilkesine karşı çıkar. Ona göre, bilimselliğin temel ölçütü doğrulanabilirlik değil, yanlışlanabilirliğe açık olmaktır. Bilim adamı, deneylerle yanlışlayamadığı vargılarını, şimdilik kaydıyla doğru sayar, ama yanlışlayabildiği bir önermeyi hemen reddederdi. Bilimin sağlamlığı ve ilerleme gücü de buradan geliyordu (AnaBritannica, Cilt 5, 326). Popper'in yöntemini de yine Magee'den aktaralım; "Popper geleneksel görüşün yerine şu aşamaları koymuştur:

- 1) Sorun (çoğucası, var olan kurama ya da beklentiye aykırılık),
- 2) Önerilen çözüm; bir başka deyişle, yeni bir kuram,
- 3) Yeni kuramdan sınanabilir önermelerin tümdengelimle çıkarsanması,
- 4) Sınamalar, yani başka şeylerin yanısıra (ama yalnızca başka şeylerin yanısıra) gözlem ve deneyle yadsıma girişimleri,
- 5) Yarışan kuramlar arasında yeğleme yapılması" (Magee, 1982, 51).

ABD, İngiltere ve Batı Avrupa ülkelerinde yaygın ve devamlı bir işsizliğin ortaya çıktığı 1930'lardaki "Büyük Dünya Bunalımı" döneminde, ekonominin kendi kendini düzenleyeceğini öne süren teoriye olan güven sarsılmıştır. John Maynard Keynes (1883 - 1946), işte böyle bir ekonomik bunalım döneminde ortaya çıkmış ve ücretler ile fiyatların esnek olduğu bir ekonomide tam istihdamın kendiliğinden sağlanacağını öne süren neo-klasik teoriyi reddetmiştir. Ücret indirimlerinin

işsizliği gidermekte yararlı bir politika olmayacağını çünkü böyle bir politikanın toplam talebi azaltacağını iddia etmiştir. Keynes'e göre toplam talebin ana unsuru yatırım harcamaları idi ve belirsizliklerle dolu bir dünyada, düşük faiz politikası uygulamak suretiyle tam istihdama ulaşmayı amaçlayan bir politikaya güvenilemezdi (Savaş, 2000, 640). Keynes, klasik ve neo-klasik (gelenekçi) iktisat okullarının "kendiliğinden tam istihdam dengesi"ne dayanan teorik temellerini ve bazı temel ilkelerini altüst etti, iktisat teorisinde ihtilal yarattı. Kapitalist sisteme karşı olmayıp, devlet müdahalesini gerçekleştirerek kapitalizmi yaşatmak amacındaydı. İktisat teorisine getirdiği yeni kavramlar ve yeni analiz tekniği, sonraki dönemde iktisat teorisi ve ekonometri alanında yeni ufukların açılmasını sağladı (Kazgan, 1993, 203).

Ekonomideki gelişmelerin Keynes'in öngörülerinin bir kısmını yanlışlamasına paralel bir şekilde neo-klasik teori de kendisini yeniledi ve geliştirdi.

Neo-klasik iktisatın önemli temsilcilerinden Hayek, işsizliği iktisadi sistemine dâhil eder ve istendiğinde işçileri alıp, istendiğinde geri yollanacağı bir işçi rezervinin varlığını, işçi disiplini için gerekli görür (Kazgan, 1993, 424).

Bir diğer önemli neo-klasik iktisatçı Milton Friedman ise, pozitif iktisatın yöntemine bulunduğu katkıyla, iktisatın teknisyenleşmesi sürecinde önemli rol oynuyor. Onun yöntemi (pozitif iktisatın yöntemi) şöyle;

- 1) Bilim teorilerle ilerler,
- 2) Bir teori; varsayımları az, öngörülleri kısa ifadelerden oluşuyorsa, etkilidir.
- 3) Bir teorinin yanlışlığını bir başka teoriyle mukayese ederek ortaya koymalıyız (bir teori ampirik bulgularla yanlışlanmamalıdır),
- 4) İktisat bilimi entelektüel değil teknik niteliktedir ve entelektüel tartışmaların merkezi yapılmamalıdır.
- 5) Birey rasyonel değildir, sistem (liberal sistem) rasyoneldir, sistem rasyonelse, bireyler de rasyonel olur (nötr halde bireyler irrasyoneldir),
- 6) Liberal sistem çok büyük özgürlükleri insanlara sunar, devletin rolü oldukça azaltılmalıdır. İktisadi faaliyetlerin miktarı ve niteliği üzerindeki tüm sınırlar kaldırılmalıdır (Buğra, 1995, 277-291).

Bilim felsefesi alanında, Popper'den sonra geleneksel görüşü (mantıksal pozitivizm) eleştiren bir önemli düşünür de Thomas S. Kuhn'dur. Çok ayrıntılı tarihsel örneklere dayanarak geliştirdiği bilim görüşüyle Kuhn, geleneksel anlayışın birçok önyargısını yıktı. Fiziğin tarih boyunca geçtiği üç aşamadan (Aristoteles fiziği, Newton'un klasik mekaniği, çağdaş kuantum kuramı) hiçbiri bir öncekinden

daha üstün değil, yalnızca farklıydı. Bilim, sürekli ilerleyen ve bir önceki aşaması bir sonrakine katılan çizgisel bir gelişme göstermiyordu; bir çerçeve içinde önce dış sınırlarına ulaşıyor, ama sonradan bu çerçevenin yerini bir başkası alıyordu (AnaBritannica, Cilt 5, 326). Çoğu bilimin gelişmesindeki ilk aşamaların en temel özelliği, birbirinden farklı birçok görüşün sürekli olarak yarışmalarıydı ve böylece bilim, eski kuramların yerine yenilerini koyarak ilerliyordu (Kuhn, 1982, 41; 2007, 31). Öyle ki, bir bilimsel uzmanlık alanındaki her temel yenilik, kaçınılmaz olarak bu alana yakın diğer bilimsel uzmanlık alanlarını ve daha yavaş olsa da felsefecinin ve meslek dışından eğitilmiş insanların dünyalarını da dönüştürmekteydi (Kuhn, 2007, 371).

Kuhn'a göre bilim tarihinde iki farklı etkinlik biçimi ayırt edilebilirdi: "Olağan (Normal)" bilimsel etkinlik ve "Devrimci" bilimsel etkinlik (AnaBritannica, Cilt 5, 326). "Olağan bilim", geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırmadır. Söz konusu başarılar belli bir bilim çevresinin, uygulamanın sürekliliğini sağlamak üzere bir süre için temel kabul ettiği bilimsel ilerlemelerdir. Bu başarılar iki can alıcı özelliğe sahiptir: Her birinin temsil ettiği başarı ya da ilerleme, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar yeni ve benzersizdir. Aynı zamanda da, çeşitli birçok sorunun çözümünü, yeniden oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak kadar açık uçluysa, yani daha da yeni gelişmelere açıktı. Bu iki özelliği paylaşan başarılarla ise paradigma³ denir (Kuhn, 1982, 45). Paradigmanın deneysel ve kuramsal çalışmalarla ayrıştırılması sayesinde de bilimsel yasalar geliştirilir (Kuhn, 1982, 54, 57-58, 61-62). Normal bilim aşamasında, bilimsel faaliyet "bulmaca çözümlerinden" oluşur (Buğra, 1995, 311). Bulmaca çözücü bir faaliyet olarak olağan bilim, son derece birikimci bir çabadır ve asıl hedefi olan, bilimsel bilgi dağarcığının kapsam ve kesinlik bakımından düzenli olarak genişletilmesi konusunda da gayet başarılıdır. Olağan bilim, ne olgu ne de kuram düzeyinde yenilik bulma peşinde değildir ve zaten başarılı olması da yenilik bulmamasına bağlıdır (Kuhn, 1982, 75). Oysa yeni kuramların ortaya çıkışı, paradigmada büyük çapta bir yıkım yaptığı ve olağan bilimin temel sorunları ile tekniklerinde büyük değişiklikler gerektirdiği için, genellikle meslekte ciddi belirsizliklerin yaşandığı bunalım dönemleri sonucunda mümkün olur (Kuhn, 1982, 86). Dolayısıyla, "Devrimci" bilimsel etkinlik, var olan kuramlar çerçevesinde açıklanamayan olguları açıklama savında olan yeni bakış açılarının ortaya çıktığı bunalım dönemlerinde gözlenir ve paradigmalarda meydana gelen dönüşümler ise birer bilimsel devrimdir. (AnaBritannica, Cilt 5, 326; Kuhn, 1982, 47). Herhangi bir paradigmayı reddetme kararı aynı zamanda daima bir başkasını da kabul etme kararıdır. Zaten bir paradigmanın reddi, bir diğerinin yerini almasıyla eşzamanlı değilse, reddedilen paradigma değil bilim olur (Kuhn, 1982, 94-95). Bilimsel

³ Paradigma, bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılardır (Kuhn, 1982, 35). Paradigmalar olmadan da bilimsel araştırma yapılabilir, ama bir paradigmanın kurulması ve bu sayede daha kapalı ve uzmanlaşmış araştırma yapılabilmesi, her hangi bir bilimsel dalın gelişmesinde olgunlaşmanın göstergeleridir (Kuhn, 1982, 46).

devrim süreci şöyle işler: Bunalım paradigmanın farklı yorumlarını daha da çoğaltarak olağan bulmaca-çözümünün kurallarını yavaş yavaş yıpratır, bilimsel dikkati dar bir güçlük alanına toplayarak ve bilimsel kafayı da deneysel aykırılıkları iyice tanımaya hazırlayarak yeni bulguların çoğalmasına neden olur ve böylece yeni paradigmanın ortaya çıkış koşullarını hazırlar (Kuhn, 1982, 96, 102). Yani, normal bilim içinde çözülmeye değer görülen bulmacaların yanında, yeni çözüm yöntemleri gerektiren yeni bulmacalar yer almaya başlar. Bu yeni bulmacalar çevresinde, gelişigüzel, dağınık çabalar sonucu, yeni bir paradigma oluşur ve bir devrim sonucu eskisinin yerini alır. Sonuç olarak, yaşanan yeni paradigmaya geçiş bilimsel bir devrimdir (Buğra, 1995, 312; Kuhn, 1982, 103). Bilim insanı, paradigma değiştiğinde, algısını değiştirdiği gibi, eski paradigmadan etkilenen algısıyla göremediklerini, incelemede kullandığı aletleri hiç değiştirmeksizin dahi ya da değiştirerek görebiliyor, bu yeni görme daha önce bakıp göremediklerini görebilme olabileceği gibi, şimdinin bakışıyla ilk kez görebilme şeklinde de olabiliyor (Kuhn, 1982, 118-125).

Kuhn, bilimsel devrim sürecini anlatırken, bu süreçle siyasal devrim süreci arasında; gerek siyasi gerek bilimsel gelişmede devrimin önkoşulu, düzenin bunalıma varan ölçüde işlerliğini yitirdiğini haber veren belirtilerin algılanmasıdır diyerek, bir paralellik kurmuştur (Buğra, 1995, 313; Kuhn, 1982, 105).

Kuhn'un hâkim teorisinin doğruyu içermeyebileceği görüşü, Imre Lakatos tarafından 1960 ve 1970'lerde genişletilmiştir. Lakatos'un yönetime ilişkin görüşlerini Ayşe Buğra'dan aktaralım; "Lakatos'a göre, bilimin ilerleyişi rasyonel yöntemlerle gözlemlenebilir ve kuramın nesnel gerçeklikle ilişkisi, ... ortaya konulabilecek nesnel ölçütlere göre değerlendirilebilir. ... Lakatos'un "Bilimsel Araştırma Programları" dediği birbirine bağlı kuramlar bütünüdür. Bu bütün üç ana öğeden oluşur: "Sert çekirdek", "pozitif buluş tekniği" ve "koruyucu kuşak".

Sert çekirdek, bilim adamları topluluğunun bağlı olduğu geleneklerce belirlenmiş, yönetime ilişkin kararlar yoluyla reddedilemeyecek unsurları içerir. ... Bir bilimsel araştırma programının ikinci unsuru, pozitif buluş tekniği ise, bilim adamlarına nasıl çalışmalarını gerektiğini belirten bir dizi öğüt olarak tanımlanabilir. Bu, üzerinde çalışılması anlamlı görülen konuları belirler, kuramla çelişen gerçeklerin nasıl ele alınması gerektiğini tanımlayarak çelişkinin bir örneği, ya da özel bir duruma dönüşmesini sağlar. Bir dizi yan hipotezden oluşan koruyucu kuşağın inşasında da, pozitif buluş tekniği etkilidir.

Koruyucu kuşak içinde yer alan hipotezler sınanmaya açıktır. Dolayısıyla programda bir değişiklik olmadan da koruyucu kuşakta bazı değişiklikler yapılması, bazı kuramların yerlerini yeni kuramlara bırakmaları mümkündür. ... Buna göre, yozlaşan araştırma programları yerlerini ilerici araştırma kuramlarına bırakırlar. İlerlemeyi ve yozlaşmayı tayin edende, ampirik içeriktir. İlerici programlar, daha

çok nesnel gerçekliği açıklayabilecek kuramlar içerirler. Burada kuram, açıkladığı yeni gerçeklerle ilerler. Yozlaşan programlarda ise, kuram açıkladığı ampirik gerçeklerden bağımsız olarak gelişir, dallanıp budaklanır. Bu arada ortaya çıkan açıklanması gerekli yeni gerçekler ise, durumun özelliklerine göre, o anda geliştirilmiş ad hoc varsayımlar yardımıyla kuram kapsamına alınırlar.

İlerici ve yozlaşan programlardan söz ederken Lakatos'un vurguladığı şeylerden biri, yozlaşan programın, yerine geçecek yeni bir program olmadan reddedilemeyeceği. Dolayısıyla Lakatos, iki veya daha çok programın aynı zamanda yan yana yer alabileceklerini belirtiyor ve ancak hakim programın yozlaşması, yanı sıra var olan diğer programların başarıları karşısında inkar edilemez bir nitelik kazandıktan sonra bir değişikliğe gidilebileceğini söylüyor" (Buğra, 1995, 318-321).

Kendisini bir anarşist olarak tanımlayan Paul K. Feyerabend'e göre, bilimin amacı, insanın özgürleşmesidir. Bilim ancak bu amaca hizmet ettiği sürece ilerler, ilerlemesi bu amacı gerçekleştirmekteki başarısıyla ölçülebilir (Buğra, 1995, 318, 333). Yönteme ilişkin olarak şunları ifade etmektedir; "<<Bilimsel Yöntem>> diye bir şey yoktur; her araştırmanın temelini oluşturan ve onun <<bilimsel>> ve dolayısıyla, güvenilir olmasını garantileyen tek bir usul ya da kurallar dizisi yoktur. Her proje, her teori, her usul kendi içinde ve ele aldığı süreçlere uyarlanmış standartlarla değerlendirilmelidir. Koşullar ne olursa olsun her büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli gerçekçi değilse, yeterliliğin değişmez ölçüsü olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri, hatta evrensel ve kalıcı bir usullük fikri de o denli gerçekçi değildir. ... bilim adamlarının ve felsefecilerinin günümüzde tek örnek <<bilimsel yöntem>> olarak savundukları kuralların çoğunun ya işe yaramaz -bunlar üretmeleri gereken sonuçları üretmezler- ya da güçten düşürücü olduklarını gösterebiliriz. Elbette, nasıl ki günün birinde dünyamızdaki her şeyi açıklayabilecek bir teori bulabilesek, aynı biçimde, günün birinde, bütün zorlukları aşmamızı sağlayacak bir kural da bulabiliriz. Böyle bir gelişme pek olası gözüküyor, bunun mantıksal bakımdan neredeyse olanaksız olduğu da söylenebilir, ama ben böyle bir olasılığı yine de dışlamak istemem. Önemli olan, böyle bir gelişmenin henüz başlamadığıdır: Günümüzde, herhangi iyi tanımlanmış ve kalıcı bir <<bilimsel yöntem>>e dayanmaksızın bilim yapmak durumundayız.

Bu söylenenlerden, araştırmanın keyfi ve yönlendirmesiz olduğu anlamı çıkmaz. Standartlar vardır, ama bunlar usullük konusundaki soyut görüşlerden değil, araştırma sürecinin kendisinden çıkar. Şu anda var olan teoriler konusunda bilgiye dayalı bir yargıya varmak ve yenilerini icat etmek nasıl yaratıcılık, incelik, ayrıntılar konusunda bilgi gerektiriyorsa, şu anda var olan standartlar konusunda bilgiye dayalı bir yargıya varmak ve yenilerini icat etmek de aynı biçimde yaratıcılık, incelik, ayrıntılar konusunda bilgi gerektirir" (Feyerabend, 1991, 121-123).

Feyerabend'e göre, bir bilme yöntemi, bilimselliğini (veya yalnızca üstünlüğünü), diğer yöntemlere sırt çevirerek değil, tartışarak ve eleştirerek kanıtlayabilir. Ayrıca,

Feyerabend, bilimin yıllar süren bir eğitimden sonra anlaşılabilir bir kapalı kutu olmadığını ve herkesin inceleyip eleştirebileceği entelektüel bir disiplin olduğunu ve çok derin, çok zor görünmesinin nedeninin, pek çok bilim insanının yürüttüğü bilinçli ve sistematik bir anlaşılma çabasıyla kaynaklandığını belirterek, vatandaşların bilimin üretimine katılmaları gerektiğini ve kendilerini ilgilendiren konularda bilim insanlarına müdahale etmeleri gerektiğini söylüyor (Buğra, 1995, 328-333). Benzer bir eleştiriyi Kuhn da yapmaktadır: “Bilim adamı artık araştırmalarını klasik anlamdaki eserlerde, sözcüğü Franklin’in “Elektrik Üzerine Deneyler” yahut Darwin’in “Türlerin Kökeni” kitapları gibi konuyla ilgilenen herkesin okuyabileceği yapıtlarda yayınlamamaktadır. Tersine, makale şeklinde çıkan bu çalışmalarda yalnız meslekten olanlara hitap edilmektedir. Kullanılan ortak paradigma bilgisine yalnız onların sahip olduğu varsayılabilen ve kendilerine yönelik olan bu yazıları da zaten bu meslektaş çevresi dışında kimse okuyamamakta, daha doğrusu anlayamamaktadır” (Kuhn, 1982, 52).

4. Sonuç

Gelinen noktada yöntem tartışmaları bir taraftan mantıksal pozitivizmden uzaklaşırken, diğer taraftan da Lakatos, Feyerabend gibi bazı düşünürler ampirik gözlemlerin önemini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Diğer yandan kurumsal ve toplumsal bazı gerçekler ve sınırlamalar teorisinin kabul görmesinde etkili olabilir. Örneğin, bilimsel dergileri çıkaranların kontrolü, bu konuda etkili olabilir, böyle olduğunda, bilim insanları doğru olanı savunmak yerine dergilerde yayınlanabilecek çalışmalara yönelecektir.

Bilimin deneme-yanılma yöntemiyle geliştiğine, mutlak bilgi olmadığına bilim tarihi tanıktır. Bütün bilimlerde, zaman içinde teoriler ve yöntemler değişebilir, hatta bilimlerin gelişmesi için, teori ve yöntemlerin değişmesi gerekebilir. O halde günümüzde tek bir yöntemle bağlı kalmak yerine farklı yöntemlerin zenginliğinden istifade etme yoluna gidilebilir. Ayrıca bilimsel üretimin, konuyla ilgilenen herkesin inceleyip eleştirebileceği entelektüel bir disiplin haline gelmesinin sağlanması için özel bir çaba harcanması uygun olabilir. Bütün bunlar elbette iktisat bilimi özelinde de geçerlidir.

Kaynaklar

AnaBritannica, Cilt 5, 12.

Buğra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Demir, Ö. (1996). İktisatta Yöntem Tartışmaları. 1. Baskı, Konya: Vadi Yayınları.

Feyerabend, P. K. (1991). Özgür Bir Toplumda Bilim. Ahmet Kardam (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Kazgan, G. (1993). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. 6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuhn, T. S. (1982). Bilimsel Devrimlerin Yapısı. Nilüfer Kuyaş (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Kuhn, T. S. (2007). Kopernik Devrimi, Batı Düşüncesinin Gelişiminde Gezegen Anatomisi. H. Turan, D. Bayrak, S. K. Çelik (çev.), 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, (Orijinal Kitap, 1957).

Küçük, Y. (1985). Bilim ve Edebiyat. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Maggee, B. (1982). Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, Mete Tunçay (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Meydan Larousse, Cilt 3, 6.

Polanyi, K. (1986). Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri.

Ayşe Buğra (çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık, (Orijinal Kitap, 1944).

Popper, K. (1989). Açık Toplum ve Düşmanları. Cilt 1 Platon, Mete Tunçay (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Savaş, V. (2000). İktisatın Tarihi. 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ströker, E. (1990). Bilim Kuramına Giriş. Doğan Özlem (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Ara Yayıncılık.

Tanilli, S. (1997). Yaratıcı Aklın Sentezi. Felsefeye Giriş, 2. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.

Tekeoğlu, M. (1993). İktisadi Düşünceler Tarihi. 1. Baskı, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Yıldırım, C. (2000). Bilim Felsefesi. 7. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.